

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 37.014:316.42(438)
DOI 10.69550/3041-1467.9.357785

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: 0000-0002-2445-968X

Researcher ID: X-5320-2018

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В. (2026). Освіта як рушій посткомуністичних трансформацій польського суспільства. *Axis Europae, Special Issue 2*, 122–131. doi: 10.69550/3041-1467.9.357785

Bibliographic Description of the Article: Telvak, V. (2026). Osvita yak rushii postkomunistychnykh transformatsii polskoho suspilstva [Education as a driver of post-communist transformations in Polish society]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 122–131. doi: 10.69550/3041-1467.9.357785 [in Ukrainian].

**ОСВІТА ЯК РУШІЙ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати особливості змін у польському шкільництві протягом кінця 1980–1990-х рр. і відтворити їхній вплив на демократизацію суспільного життя. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. **Наукова новизна статті** полягає у цілісному підсумуванні освітянської складової реформ, які знаменували посткомуністичну трансформацію польського суспільства. У **підсумку** відзначено, що після 1989 р. освіта в Польщі зазнала глибоких трансформацій, що стали наслідком політичних, соціальних та економічних змін у країні після падіння комуністичної системи. Політична трансформація створила умови для розвитку нової моделі освіти, заснованої на демократичних принципах вільного ринку та європейських стандартах якості освіти. Найважливішими напрямками змін були децентралізація системи, поглиблення автономії шкіл, адаптація навчальних програм до реалій ринкової економіки та впровадження нових організаційних структур. Реформа освіти також мала на меті підвищення ролі місцевих органів влади, які протягом 1990-х рр. взяли на

себе відповідальність за управління та фінансування початкових і середніх шкіл. Це рішення мало на меті підвищити гнучкість освітнього менеджменту й адаптувати школу до потреб місцевих громад. Водночас школи отримали більшу навчальну та організаційну автономію, що дозволило краще реагувати на виклики сьогодення. У підсумку, створена освітня модель стала підґрунтям важливих суспільно-політичних змін і гарантією їхньої незворотності. Цей практичний досвід є вповні придатним для реалій сучасної України, яка тривалий час веде виснажливу екзистенційну війну. Тож повосне відновлення нашої держави й подальша її інтеграція до євроатлантичних структур має розпочатися саме з всебічної модернізації шкільництва всіх рівнів, враховуючи, серед іншого, і вироблений нашим західним сусідом досвід.

Ключові слова: початкове, середнє та вище шкільництво, посткомуністична трансформація, Третя Річ Посполита, українська та польська історіографія

EDUCATION AS A DRIVER OF POST-COMMUNIST TRANSFORMATIONS IN POLISH SOCIETY

Abstract. *The aim of the study is to identify the specific features of changes in Polish schooling during the late 1980s and 1990s and to reconstruct their impact on the democratization of public life. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method based on the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the article lies in its comprehensive summary of the educational component of the reforms that marked the post-communist transformation of Polish society. It is concluded that after 1989, education in Poland underwent profound transformations as a result of the political, social, and economic changes that followed the collapse of the communist system. The political transformation created conditions for the development of a new educational model based on democratic principles, the free market, and European standards of educational quality. The most important areas of change included the decentralization of the system, increased school autonomy, adaptation of curricula to the realities of a market economy, and the introduction of new organizational structures. The education reform also aimed to enhance the role of local authorities, which during the 1990s assumed responsibility for the management and financing of primary and secondary schools. This decision was intended to increase the flexibility of educational management and to adapt schools to the needs of local communities. At the same time, schools gained greater academic and organizational autonomy, enabling them to respond more effectively to contemporary challenges. Ultimately, the educational model that was created became the foundation for significant socio-political changes and a guarantee of their irreversibility. This practical experience is highly applicable to the realities of contemporary Ukraine, which has long been waging an exhausting existential war. Therefore, the post-war reconstruction of our state and its further integration into Euro-Atlantic structures should begin with a comprehensive modernization of schooling at all levels, taking into account, among other things, the experience developed by our western neighbor.*

Keywords: *primary, secondary and higher education, post-communist transformation, Third Polish Republic, Ukrainian and Polish historiography.*

Постановка проблеми. Як відомо, на зламі 1980 – 1990-х рр. країнами Східної Європи прокотилася хвиля «Оксамитових революцій». Вона започаткувала

період посткомуністичної трансформації суспільств, які внаслідок повоєнного поділу світу потрапили до радянської сфери впливу. У випадку Польської Народної Республіки масові протестні акції завершилися переговорами між владою ПНР і опозиційною профспілкою «Солідарність» у форматі «Круглого Столу» (Okrągły Stół), які відбувалися у Варшаві протягом 6 лютого – 5 квітня 1989 р. Емоційний, але конструктивний обмін думками завершився угодами про легалізацію опозиційних політичних сил і обіцянками проведення назрілих реформ, що мали охопити всі галузі суспільного життя і стали прологом виникнення Третьої Речі Посполитої, а отже, і переходу до демократії й ринкової економіки. Серед цих першочергових реформ особливою важливістю для опозиційних діячів була позначена вимога докорінної перебудови освітянського сектору. Про це протягом останнього тридцятиліття чимало писали дослідники польського шкільництва (Тельвак, 2025). Проте у цих численних текстах авторська увага зазвичай фокусувалася на окремих сегментах освітянських змін, натомість спроб панорамного погляду відверто бракувало. З огляду на це нижче ми запропонуємо цілісне бачення освітянської складової реформ, які знаменували посткомуністичну трансформацію польського суспільства.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Демократичні перетворення в Польщі протягом кінця 1980 – 1990-х рр., внаслідок вирішальності їхнього впливу на всі сфери суспільного життя, мають незмінну популярність в середовищі істориків, політологів, економістів, правників і представників інших галузей соціогуманітарного знання. Чимало в цих публікаціях йдеться і про модернізаційні перетворення в польському шкільництві, що стали органічною складовою демократичних змін. Серед польських дослідників особливою ґрунтовністю позначені студії авторства К. Блашчик (Błaszczuk, 2007), А. Богай, С. М. Квятковського (Bogaj, Kwiatkowski, 2006; Bogaj, Kwiatkowski, Szymański, 1998; Bogaj, Kwiatkowski, Szymański, 1995), М. Ю. Шиманського (Szymański, 2001; Szymański, 2004), М. Коцура (Kocór, 2006), Р. Павляк (Pawlak, 2004) та багатьох ін. Цікавляться згаданими проблемами й українські дослідники, які зазвичай у компаративному ключі проєктують польський досвід реформ на українські освітні реалії. З-поміж найвагоміших згадаємо опрацювання авторства С. Бочарова (Бочаров, 2009), І. Голуб (Голуб, 2017), Ю. Гришук (Гришук, 2016), М. Карпуленко (Карпуленко, 2009) та Ю. Федорик (Федорик, 2005). Втім, як уже йшлося, у згаданих студіях бракує панорамного погляду на освітянські реформи як чинник демократичних трансформацій польського суспільства. Цим і зумовлено актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості змін у польському шкільництві протягом кінця 1980 – 1990-х рр. і відтворити їхній вплив на демократизацію суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Про важливість для польської опозиції освітнього чинника в процесі демократичної перебудови суспільства промовисто говорить той факт, що згаданий вище «Круглий Стіл» мав надзвичайно плідну у своїх обговореннях підсекцію для середньої й вищої освіти, науки та технічного розвитку («podstolik oświatowy»). Його учасниця – відома діячка на полі шкільництва й опозиціонерка Кристина Старчевська, пригадує, що вже тоді були окреслені вимоги докорінних освітянських змін (Polska szkoła, 2019). Вони фокусувалися на знятті обтяжливого обмежувального ідеологічного корсету зі шкіл, навчальних та опікунських закладів; децентралізації й усупільненні освіти, тобто участі в її процесах всіх зацікавлених сторін (учні, вчителі й батьки, а також органи місцевого самоврядування); відновленні автономії школи і вчителя, реального самоврядування учнів та вчителів, що

означало заміну інспекторів-наглядачів та методистів-контролерів на компетентних і доброзичливих радників; ліквідації монополії державного типу шкіл, а отже, і появи приватної й громадської освіти; створенні можливостей для навчання дітей та молоді в атмосфері справжньої свободи і вільнодумства, поваги до права інших учнів, включаючи тих, хто належить до національних меншин та має інші світоглядні переконання; поверненні природного місця в освіті сім'ї, а також релігійним установам у тих випадках, коли батьки хочуть виховувати своїх дітей у релігійному дусі; наданні школі справді громадського характеру, перетворенні її на інституцію не менш демократичну, аніж навколишнє суспільство – інституцію, пронизану ціннісним моральним кліматом, що виховує гідних громадян та відповідальних працівників (Szczepanek, 2018).

Ці ідеї лягли в основу перших фундаментальних змін в освітньому законодавстві демократичної Польщі, що були акумульовані в низці прийнятих державних актів. Передусім мається на увазі Закон про освіту від 7 вересня 1991 р., а також про розроблену тодішнім міністерським Управлінням шкільної реформи загальну концепцію освіти й урядовий програмний документ «Хороша та сучасна школа – продовження освітньої трансформації». У цих документах було наголошено на необхідності відходу від ідеї підпорядкування освіти дітей та молоді єдиній конкретній ідеології. Законодавці наголошували, що нова освіта має базуватися на таких універсальних засадах, як Декларація прав людини та Конвенція про права дитини. Закон про освіту 1991 р. уперше надав значну увагу недержавним установам, розподілу обов'язків між центральною та місцевою владами, принципам проведення конкурсів на керівні посади в освіті, іншим рішенням освітньої політики й управління, які відрізнялися від тих, що панували в часи соціалістичного експерименту. Особливе значення мали положення про можливості створення шкільних рад, а на вищих рівнях управління – громадських освітніх комітетів. Закон також докорінно змінив характер педагогічного нагляду. Акцент на його контрольних, інтервенційних та дисциплінарних функціях поступився діагностиці досягнень у навчанні, освіті та догляді, а також консультативній ролі інспекторів. Інші урядові та міністерські документи, хоча й не завжди послідовно чи переконливо, намагалися визначити модель функціонування школи (що було природним з огляду на масштабність процесу реформування), особливо акцентуючи на змісті освіти і так званому навчальному програмному мінімумі (Szymański, 2001, s. 9–27).

Загалом, Закон від 7 вересня 1991 р., зазнаючи протягом наступних років численних та помітних поправок, запровадив важливі зміни до шкільної системи, хоча й не одразу вплинув посутньо на її структуру чи загальне функціонування. Та найголовнішим було те, що він узаконив попередні спроби в напрямі руйнування монополії держави на освіту. Закон створив правову основу для функціонування різноманітних недержавних шкіл, включаючи школи, створені, утримувані та керовані громадськими інституціями й окремими особами. Він встановив можливості та обсяг запровадження суспільного контролю за діяльністю шкіл, зокрема, шляхом створення шкільних рад та комітетів з питань освіти на воєводському і державному рівнях. Положення закону значно розширили роль місцевих органів влади в управлінні та нагляді за школами й іншими закладами освіти. Були запроваджені конкурси на керівні посади в освітніх інституціях. Ще однією важливою зміною, запровадженою цим законом, стало зростання автономії шкіл та вчителів. Вчителі, серед іншого, отримали можливість суттєво видозмінювати наявні або створювати власні навчальні програми

за умови дотримання встановлених Міністерством національної освіти (далі – МНО) базових методичних вимог (Федорик, 2005).

Незважаючи на різні невідповідності (насамперед відставання структурних змін від змістових), затримки, саботаж консервативної частини педагогічної спільноти та невдачі, дослідники шкільництва одностайні в розуміння спектакулярності змін в польській освіті протягом першого десятиліття існування III Речі Посполитої (Majewski, 1996). Їх уможливили соціально-економічні трансформації, які створили сприятливий клімат для широкого суспільного запиту на кардинальні освітні реформи. Стрімкий розвиток приватної освіти (вже протягом кількох років після створення законодавчої бази постало понад 300 недержавних початкових і практично стільки ж середніх шкіл) та інших нових типів освітніх закладів (приміром, особливо популярних шкіл іноземних мов) надійно утвердив цей різновид інституцій у польській освітній системі (Majorek, Johannngmeier, 2000, s. 191–201).

Позитивним було й те, що більшість місцевих органів влади надзвичайно ініціативно сприйняли покладені на них освітні обов'язки, а школи під їхнім контролем нерідко демонстрували кращу якість функціонування, аніж це було під державним патронатом. Зрештою, завдяки послідовній просвітницькій праці в суспільстві зростає зацікавленість багатьма освітніми інноваціями, запропонованими Європейським Союзом (наприклад, програмою SMART – Стратегічні заходи для досягнення цілей реформ) та МНО. Серед останніх особливу популярність набули програми KREATOR (спрямована на поліпшення розвитку компетенцій учнів на кожному рівні освіти та підтримку модернізації шкільних програм) і NOWA MATURA (зосереджена на створенні нової форми матурального іспиту, розробку стандартів іспитів, процедур і критеріїв оцінювання, а також напрацювання механізму узгодженості документів про середню освіту, виданих у Польщі та за кордоном).

Не менш вражаючих змін зазнала польська вища школа. І в цій сфері 1989 р. приніс радикальні зміни, що цілковито переформатували логіку функціонування польських вишів. Мовиться про те, що системна трансформація моделі централізованої економіки на вільноринкову не могла не вплинути на університети. У 1990 р. набув чинності новий Закон про вищу освіту, який замінив свого консервативного попередника 1982 р. Згідно з положеннями нового Закону, «вищі навчальні заклади [...] організуються та функціонують на принципах свободи наукових досліджень, свободи художньої творчості та свободи викладання». Стосовно мети освітнього процесу, новий Закон виокремлював максимум «виховання студентів у дусі поваги до прав людини, патріотизму, демократії та відповідальності за долю суспільства і держави», що забезпечувалося «докладанням зусиль для забезпечення того, щоб в академічному середовищі панував культ правди та сумлінної праці, а також атмосфера взаємного сприяння» (Dziedziczak-Foltyn, 2009). Завдання, покладені на університети Законом, включали не лише адаптацію студентів до вимог капіталістичного ринку праці, але й певну спільну відповідальність академічної спільноти. Тут варто підкреслити по суті суспільно-орієнтований характер низки викладених у Законі завдань, позаяк вища школа мала сприяти «розвитку та поширенню культури і прогресу» й «популяризації знань у суспільстві». В дусі цієї максими, серед іншого, Закон накладав на університети певний обов'язок співпрацювати з місцевими громадами й формувати проактивну позицію їхніх мешканців (Płasek, 2016).

Чи не найбільшою заслугою Закону 1990 р. було створення правової основи для появи цілком нового типу інституцій на ринку освітніх послуг. Він запропонував

зрозумілу логіку й прості інструменти інтенсивного розвитку приватного сектору вищої освіти. Причина такого зацікавлення держави у динамічному поступі приватної вищої освіти полягала в потребі підняття загального освітнього рівня громадян без залучення бюджетних коштів, брак яких хронічно відчувався з огляду на масштабну перебудову промисловості (Kruszewski, 2000, s. 52). Варто зазначити, що можливість появи приватних університетів також створила доступ до вищої освіти в містах, де раніше це було неможливо. Поява вищих шкіл в провінційних осередках помітно піднімала культурний статус місцевих громад. А отже, приватні виші почали масово виникати від початку 1990-х рр., коли набули чинності деякі положення згаданого закону та були видані відповідні нормативні акти, що деталізували процес їх появи. Так, у 1991 р. було засновано перший недержавний вищий навчальний заклад у Польщі – Приватну школу бізнесу та адміністрування у Варшаві. Цей початок виявився напрочуд вдалим, позаяк протягом наступних років спостерігалось швидке зростання цього освітнього сектору. Наприклад, до 1998 р. вже функціонувало аж 134 приватних ЗВО, що дало підставу М. Ратайчаку говорити про польське «освітнє диво» (Ratajczak, 2011). Поряд зі зростанням кількості приватних університетів зростала й кількість студентів. У 1993 р. у вищій школі навчалися загалом 13 372 студенти, а вже за п'ять років (у 1998 р.) їхня кількість зросла більш ніж у 20 разів, сягнувши цифри 301 801 (Kruszewski, 2000, s. 65). Це було свідченням як успішності здійснених державою шкільних реформ, так і суспільної зацікавленості у підвищенні освітнього рівня.

Зрештою, модернізаційних змін зазнала і така важлива ділянка освітнього життя країни, як освіта для дорослих, яка в Польщі інституційно представлена Університетами третього віку. Як відомо, такі освітні заклади організуються для людей, які вийшли на пенсію після активної трудової діяльності. Ці університети мають на меті поширювати знання в різних галузях, сприяти фізичній активності громадян та підтримці ними соціальних зв'язків. У польській педагогічній літературі переконливо узasadнюється, що ідея активної старості має відчутні переваги як для літніх громадян, так і для суспільства загалом (Frackiewicz, 2002, s. 233–234). Тож протягом 1990 – 2000-х рр. у Польщі постало й функціонує майже 110 таких навчальних закладів, в яких сукупно навчається близько 25 000 охочих (Szyszka, 2010).

Університети третього віку є, безсумнівно, відповіддю на суспільні потреби в освіті людей похилого віку, тож результати їхньої роботи не можна недооцінювати. Йдеться про те, що швидкозмінна соціально-економічна реальність подекуди може насторожувати й дезорієнтувати людей похилого віку, а зростаюча залежність суспільства від новітніх технологій означає, що старше покоління відстає у соціальному житті, що поглиблює міжпоколінневий розрив. Тому допитливість літніх громадян та їхня готовність вивчати нові практики комунікації заслуговують всебічної підтримки. Водночас залучення до навчання є формою терапії самотності у людей похилого віку, можливістю познайомитися з новими людьми, а це загалом сприяє поліпшенню самопочуття й соціальної конвенгенції. Тож кількість та масштаби діяльності Університетів третього віку, безсумнівно, розширюватимуться й надалі, що варто розглядати як позитивну ознаку впливу освіти на життя літніх громадян та їхніх сімей.

Зрозуміло, що будь-які реформи, а тим більше такі масштабні, завжди мають не лише відзначені вище позитивні, але й проблемні моменти при їх реалізації. Ці труднощі можна відноувати стосовно кожного зі згаданих освітніх сегментів. Так, передання дошкільної й шкільної освіти під опіку місцевої влади спричиняє нерівність

у її провадженні, зумовлену відмінною фінансовою кондицією різних регіонів (Szyszka, 2010). Ще одна проблема стосується декомунізації системи шкільництва: декларована деідеологізація нижчої й середньої освітніх ланок на практиці була замінена її масштабною католизацією, що нерідко не враховувала конфесійної специфіки багатокультурного польського суспільства. Не менше проблем було і в справі модернізації сектору вищої освіти. Стрімке зростання кількості вищів зіткнулося із кадровим голодом, що нерідко супроводжувалося падінням якості освітніх послуг. А надмірна формалізація при оцінці діяльності вузівських працівників принесла такі неприглядні явища, які в середовищі університетської корпорації іронічно були названі «грантозою» (абсолютизація кількості здобутих наукових працівником грантів) та «пунктозою» (фокусування єдино на вираженій в індексах цитування кількісній стороні наукової творчості й маргіналізація її якісного аспекту). Втім, відкрите й предметне обговорення в польському експертному середовищі й на різних громадських майданчиках цих та багатьох інших проблем дає підставу оптимістично планувати польські освітянські перспективи.

Висновки. Отже, після 1989 р. освіта в Польщі зазнала глибоких трансформацій, що стали наслідком політичних, соціальних та економічних змін у країні після падіння комуністичної системи. Політична трансформація створила умови для розвитку нової моделі освіти, заснованої на демократичних принципах вільного ринку та європейських стандартах якості освіти. Найважливішими напрямками змін були децентралізація системи, поглиблення автономії шкіл, адаптація навчальних програм до реалій ринкової економіки та впровадження нових організаційних структур. Реформа освіти також мала на меті підвищення ролі місцевих органів влади, які протягом 1990-х рр. взяли на себе відповідальність за управління та фінансування початкових і середніх шкіл. Це рішення мало на меті підвищити гнучкість освітнього менеджменту й адаптувати школу до потреб місцевих громад. Водночас школи отримали більшу навчальну та організаційну автономію, що уможливило краще реагувати на виклики сьогодення. У підсумку, створена освітня модель стала підґрунтям важливих суспільно-політичних змін і гарантією їхньої незворотності. Цей практичний досвід є цілком придатним для реалій сучасної України, яка тривалий час веде виснажливу екзистенційну війну. Тож повоєнне відновлення нашої держави й подальша її інтеграція до євроатлантичних структур має розпочатися саме з всебічної модернізації шкільництва всіх рівнів, враховуючи, серед іншого, і вироблений нашим західним сусідом досвід.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках проекту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (державний реєстраційний номер: 0124U000787).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бочаров, С. В. (2009). Модернізація польської системи освіти на рубежі XX – XXI століть. *Наука. Релігія. Суспільство*, 3, 23–27.

Голуб, І. (2017). Польський досвід реформування системи вищої освіти у контексті європейської інтеграції. *Український педагогічний журнал*, 2, 27–34.

Гришук, Ю. (2016). Адаптація польського законодавства про вищу освіту до вимог Європейського Союзу. *Освітологія – Oświatologia*, 5, 75–79.

Карпуленко, М. О. (2009). Модернізація системи управління вищою освітою в Польщі в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. *Наукові праці*, 112, 99, 43–47.

Тельвак, В. (2025). Освіта як чинник повоєнного відновлення: польський досвід. *Вісник Черкаського університету: Серія Історичні науки*, 1, 19–25.

Федорик, Ю. В. (2005). Реформи польської освіти: досягнення й перспективи. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*, 1, 16–27.

Błaszczuk, K. (2007). *Szkoła wobec zmian (1999 – 2003)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M. (2006). *Szkoła a rynek pracy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., Szymański, M. J. (1998). *Edukacja w procesie przemian społecznych*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., Szymański, M. J. (1995). *System edukacji w Polsce: osiągnięcia, przemiany, dylematy*. Warszawa: IBE.

Dziedziczak-Foltyn, A. (2009). O reformowaniu szkolnictwa wyższego w Polsce w latach 1989 – 2009 i towarzyszącej temu debacie publicznej. *Przegląd Socjologiczny*, 58, 3, 51–75.

Frackiewicz, L. (2002). *Polityka społeczna. Zarys wykładu wybranych problemów*. Katowice: Śląsk.

Kocór, M. (2006). *Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kruszewski, Z. (2000). *Odbudowa wyższych szkół niepaństwowych w Polsce i ich nowe funkcje społeczno-edukacyjne*. Płock.

Majewski, S. (1996). Przemiany oświaty i wychowania w Polsce w latach 1989 – 1995. *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*, 11, 189–214.

Majorek, C., Johanninger, E. V. (comp.). (2000). *Educational Reform in International Perspectives: Past, Present and Future*. Kraków: Wyd. Oddziału Krakowskiego PAN.

Pawlak, R. (2004). *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna*. Warszawa: Instytut Socjologii UW.

Pląsek, R. (2016). Przemiany szkolnictwa wyższego w Polsce po roku 1989 – w stronę komercjalizacji systemu? *Kwartalnik pedagogiczny*, 1 (239), 63–82.

Polska szkoła. (2019). Polska szkoła 30 lat po 1989 r. Dr Krystyna Starczewska: ważne są płace i autonomia nauczycieli. [Reжим доступу] <https://glos.pl/polska-szkola-30-lat-po-1989-r-dr-krystyna-starczewska-wazne-sa-place-i-autonomia-nauczycieli>

Ratajczak, M. (2011). Polityka państwa w Polsce wobec szkolnictwa wyższego po 1989 roku. *Zeszyty naukowe*, 173, 130–148.

Szczepanek, M. (2018). Przemiany polskiego systemu edukacji podstawowej od lat 80. XX wieku. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 4 (26), 524–528.

Szymański, M. J. (2001). *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Szymański, M. J. (2004). *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Szyska, M. (2010). Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania. *Roczniki nauk społecznych*, 2(38), 255–274.

REFERENCES

- Bocharov, S. V.** (2009). Modernizatsiia polskoi systemy osvity na rubezhi XX – XXI stolit [Modernization of the Polish education system at the turn of the 20th and 21st centuries]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo – Science. Religion. Society*, 3, 23–27. [in Ukrainian].
- Holub, I.** (2017). Polskyi dosvid reformuvannia systemy vyshchoi osvity u konteksti yevropeiskoi intehratsii [Polish experience in reforming the higher education system in the context of European integration]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 27–34. [in Ukrainian].
- Hryshchuk, Yu.** (2016). Adaptatsiia polskoho zakonodavstva pro vyshchu osvitu do vymoh Yevropeiskoho Soiuzu [Adaptation of Polish legislation on higher education to the requirements of the European Union]. *Osvitohiia – Oświatologia*, 5, 75–79. [in Ukrainian].
- Karpulenko, M. O.** (2009). Modernizatsiia systemy upravlinnia vyshchoiu osvitou v Polshchi v konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Modernization of the higher education management system in Poland in the context of integration into the European educational space]. *Naukovi pratsi – Scientific Works*, 112, 99, 43–47. [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2025). Osvita yak chynnyk povoiennoho vidnovlennia: polskyi dosvid [Education as a factor in post-war recovery: Polish experience]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Serii Istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University: Historical Sciences Series*, 1, 19–25. [in Ukrainian].
- Fedoryk, Yu. V.** (2005). Reformy polskoi osvity: dosiahnennia y perspektyvy [Polish Education Reforms: Achievements and Prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky) – Collection of Scientific Papers of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences)*, 1, 16–27. [in Ukrainian].
- Błaszczak, K.** (2007). *Szkola wobec zmian (1999 – 2003)* [School and Change (1999 – 2003)]. Toruń: Adam Marszałek Publishing House. [in Polish].
- Bogaj, A., & Kwiatkowski, S. M.** (2006). *School and the Labor Market* [School and the Labor Market]. Warsaw: PWN Scientific Publishing House. [in Polish].
- Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., & Szymański, M. J.** (1998). *Edukacja w procesie przemian społecznych* [Education in the Process of Social Change]. Warsaw: Institute of Educational Research. [in Polish].
- Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., & Szymański, M. J.** (1995). *System edukacji w Polsce: osiągnięcia, przemiany, dylematy* [The Education System in Poland: Achievements, Changes, Dilemmas]. Warsaw: IBE. [in Polish].
- Dziedziczak-Foltyn, A.** (2009). On the Reform of Higher Education in Poland in 1989 – 2009 and the Accompanying Public Debate [O reformowaniu szkolnictwa wyższego w Polsce w latach 1989 – 2009 i towarzyszącej temu debacie publicznej]. *Przegląd Socjologiczny – Przegląd Socjologiczny*, 58, 3, 51–75. [in Polish].
- Frackiewicz, L.** (2002). *Social Policy. Outline of a Lecture on Selected Problems* [Polityka społeczna. Zarys wykładu wybranych problemów]. Katowice: Śląsk. [in Polish].
- Kocór, M.** (2006). *Teachers and Educational Changes in Poland* [Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce]. Rzeszów: Rzeszów University Press. [in Polish].
- Kruszewski, Z.** (2000). *The Reconstruction of Non-State Higher Education Institutions in Poland and Their New Socio-Educational Functions* [Odbudowa wyższych szkół niepaństwowych w Polsce i ich nowe funkcje społeczno-edukacyjne]. Płock. [in Polish].

Majewski, S. (1996). Transformations of Education and Upbringing in Poland in 1989 – 1995 [Przemiany oświaty i wychowania w Polsce w latach 1989 – 1995]. *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne – Pedagogical Studies. Social, Educational and Artistic Problems, 11*, 189–214. [in Polish].

Majorek, C., & Johannngmeier, E. V. (comp.). (2000). *Educational Reform in International Perspectives: Past, Present and Future*. Kraków: Kraków Branch Publishing House of the Polish Academy of Sciences. [in English].

Pawlak, R. (2004). *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna* [Polish Education Reform and European Education Policy]. Warsaw: Institute of Sociology, University of Warsaw. [in Polish].

Płasek, R. (2016). Przemiany szkolnictwa wyższego w Polsce po roku 1989 – w stronę komercjalizacji systemu? [Transformations of Higher Education in Poland after 1989 – Towards Commercialization of the System?]. *Kwartalnik pedagogiczny – Pedagogical Quarterly, 1 (239)*, 63–82. [in Polish].

Polska szkoła. (2019). *Polska szkoła 30 lat po 1989 r. Dr Krystyna Starczewska: ważne są płace i autonomia nauczycieli* [Polish School 30 Years After 1989. Dr. Krystyna Starczewska: Teachers' Salaries and Autonomy Are Important]. URL: <https://glos.pl/polska-szkola-30-lat-po-1989-r-dr-krystyna-starczewska-wazne-sa-piace-i-autonomia-nauczycieli> [in Polish].

Ratajczak, M. (2011). Polityka państwa w Polsce wobec szkolnictwa wyższego po 1989 roku [State Policy in Poland Towards Higher Education After 1989]. *Zeszyty naukowe – Scientific Papers, 173*, 130–148. [in Polish].

Szczepanek, M. (2018). Przemiany polskiego systemu edukacji podstawowej od lat 80. XX wieku [Transformations of the Polish primary education system since the 1980s]. *Edukacja – Technika – Informatyka – Education – Technology – Informatics, 4 (26)*, 524–528. [in Polish].

Szymański, M. J. (2001). *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych* [Crisis and change. Studies on educational transformations in Poland in the 1990s]. Kraków: Pedagogical University Press. [in Polish].

Szymański, M. J. (2004). *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce* [In search of a way. Opportunities and problems of education in Poland]. Kraków: Pedagogical University Press. [in Polish].

Szyska, M. (2010). Education in Poland – the need for reform and new challenges. [Education in Poland – the need for reform and new challenges]. *Annals of the Social Sciences – Annals of social sciences, 2(38)*, 255–274. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 20 грудня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.
Стаття опублікована 30.04.2026.